

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ:

Кожухаров А. Н. Обучението на българските морски офицери зад граница (1882–1944). – Варна: Тера Балканика, 2015. – 258 с.

Т. М. Прищеп

Російсько-турецька війна 1877–1878 років закінчилася звільненням болгарського народу від багатовікового османського панування та заклала основи державного будівництва нової Болгарії. Процес відновлення болгарської державності являє собою один із складних історичних процесів, що відбувалися на території Балканського півострова наприкінці XIX – на початку XX ст. Після створення болгарського флоту в 1879 р. у Князівстві Болгарія гостро постала проблема підготовки власних національних кадрів для заміщення російських офіцерів, які перебували на посадах новоутвореної державної структури. Оскільки власних військово-морських навчальних закладів на території Болгарії ще не було, то майбутніх офіцерів болгарського флоту відправляли на навчання за кордон.

У 2015 році у Варні вийшла друком монографія болгарського історика, доцента військової історії Асена Кожухарова, присвячена професійній підготовці болгарських військово-морських офіцерів у Російській імперії та Західній Європі у 1882–1944 рр. Рецензоване монографічне дослідження вирізняється науковою новизною та є якісно новим кроком в історичній реконструкції процесу формування кадрового складу офіцерського корпусу військово-морських сил Болгарії.

Передусім відмітимо широку джерельну базу, яка стала основою для написання книги. Зокрема, це документи та матеріали Державного військово-історичного архіву (м. Велико Тирново), Центрального державного архіву м. Софії, Архіву Міністерства оборони м. Софії, Державних архівів м. Варна та м. Русе, фонди Національного військово-історичного музею у Варні, військового архіву у м. Фрайбург, Російського державного архіву військово-морського флоту (м. Санкт-Петербург).

Монографія складається із вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури. В передмові автор наголошує на ключових питаннях дослідження, розкриває його значення та актуальність для сучасного бачення проблеми формування болгарського військово-морського флоту.

Перший розділ монографії присвячений навчанню болгар у військово-морських закладах Російській імперії: Морському училищі та Морському кадетському корпусі у Санкт-Петербурзі, у Технічному училищі при Морському відомстві та Морському інженерному училищі імені Миколи I, Мінних офіцерських класах та Артилерійських офіцерських класах у Кронштадті, морехідному училищі імені імператора Петра Великого у місті Нарва, а також Миколаївській морській академії в Санкт-Петербурзі. А. Кожухаров зазначає, що навчання болгар у Російській імперії припало на складний період для Болгарської держави, адже саме на останню чверть XIX ст. припадає сербсько-болгарська війна (1885 р.) та розрив дипломатичних відносин між Князівством Болгарія та Російською імперією (1887–1889 рр.).

У цій частині дослідження автор згадує й про функціонування у Болгарії двох середніх училищ, які почали діяти з XX ст. та перебували у підпорядкуванні Військового міністерства. Військова гімназія при Військовому училищі в Софії та Інженерне училище у Варні також готували військових для роботи на болгарському флоті. Проте, ці навчальні заклади не могли повністю забезпечити професійними кадрами військово-морський флот Болгарії.

Заслугує на увагу й аналіз «Правил прийому до військово-навчальних закладів стипендіатів з південнослов'янських держав», котрі були розроблені в Росії 1910 року. Болгарський історик зазначає, що у відповідності до «Правил» щорічно встановлювалася кількість закордонних стипендіатів, в тому числі й болгарських, які моли б навчатися у відповідних навчальних закладах імперії.

У другому розділі монографії розглядається процес підготовки болгарських морських офіцерів у Західній Європі. А. Кожухаров зазначає, що причиною переорієнтації болгарської молоді на навчання до Західної Європи був початок Першої світової війни. Оскільки Болгарська держава взяла участь у війні на боці Троїстого (Четверного) союзу, то підготовка морських офіцерів у Російській імперії стала неможливою. Крім того, до 1908 року Флотом Болгарії командував французький офіцер, що також сприяло направленню болгар до західноєвропейських навчальних закладів.

У цій частині дослідження висвітлюється питання професійної підготовки болгарських військово-морських офіцерів у Франції, Австро-Угорщині, Італії та Німеччині (хоча були поодинокі випадки навчання болгар в Румунії, Бельгії та Монако). Одним із таких навчальних закладів постало італійське Військово-морське училище в місті Ліворно. А. Кожухаров говорить про три хвилі навчання болгар в італійському училищі: 1) 1885–1892 рр.; 2) 1914–1915 рр.; 3) 1929–1938 рр.

Автор звертає увагу й на кар'єрне зростання дипломованих випускників. Так, у 1887 р. Матей Стойков та Йордан Минков успішно завершили Військове училище в Софії й були направлені на навчання до Італії. Саме вони разом з Дмитром Гостоприймовим сформували перший випуск болгарських військово-морських офіцерів італійської системи морської освіти. Згадує болгарський історик й про рівень професійної підготовки в Ліворно. Так, болгарські офіцери після завершення навчання в італійському училищі повернулися до Болгарії, де в кінці своєї військової служби були нагороджені морським званням «капітан I рангу», яке було досить високим для тогочасного Флоту Його Величності.

Заслуговує на увагу й розроблена дослідником історична реконструкція процесу навчання болгар у Трієсті. На основі архівних матеріалів А. Кожухаров розкриває основні аспекти професійної підготовки болгарських спеціалістів в італійській Академії торгівлі та мореплавства. Весь період навчання (1892–1942 рр.) болгарських юнаків в навчальному закладі Трієсту А. Кожухаров розділяє на три хвилі: 1) 1892–1898 рр.; 2) 1899–1908 рр.; 3) 1926–1942 рр.

В Академії торгівлі та мореплавства не було необхідної практики для служби у військово-морському флоті, тому, на думку автора, відправлення курсантів на підготовку до Трієсту було компромісним рішенням болгарського керівництва в умовах певної політичної ізоляції країни на початку останнього десятиліття XIX ст. З початку XX ст. уряд Болгарії більше не відправляє своїх підданих на навчання до Академії в Трієсті.

Піднімаючи проблему підготовки болгарських морських офіцерів у Бресті, А. Кожухаров зазначає, що почалась вона порівняно пізно – під час Першої світової війни, проте була досить ефективною й тривала до 1944 року. Саме у Військово-морському училищі «Мюрвік» у Фленсбурзі готували болгарських морських офіцерів, котрі мали можливість одночасно здобути й інженерну освіту. Випускниками французького училища стали болгарські суднобудівники, морські лоцмани, спостерігачі для морської авіації та підводники.

У висновках А. Кожухаров розділяє увесь період на чотири етапи. До першого відносить 1882–1889 рр. – навчання болгар в Російській імперії. На другий етап припадає навчання в Італії та Австро-Угорщині (1889–1896 рр.), хоча на цьому хронологічному відтинку зустрічаються випадки підготовки болгар в Англії та Росії. Під час третього етапу (1896–1914/1915 рр.) болгари отримували військово-морську освіту переважно у Російській імперії й частково у Франції. На четвертий етап припадає професійна підготовка болгарських морських офіцерів у Німеччині та Італії протягом 1914/1915–1944 років.

Безперечно, рецензована монографія заслуговує на увагу фахівців з історії Болгарії, військової історії, слов'язознавства, історії міжнародних відносин. Вона може бути корисною як для дослідників військово-морської галузі III Болгарського царства, так і для читачів, котрі цікавляться підготовкою військово-морських офіцерів.